

V Zavodu Hrastovec - Trate uresničujejo načrt, ki bo izključenim povrnil človeško dostojanstvo

Družba "svoje norosti" ne more skrivati v gradovih

Josip Lukač: Vizija zavoda je, da bi konec desetletja v razseljenih oblikah bivanja pomagali okrog tisoč ljudem s posebnimi potrebami po vsej Sloveniji - Grad na Tratah bi izpraznili že letos - Hrastovškega bi obdržali in imeli v njem učni, rehabilitacijski in rekreacijski center za Slovenijo in Evropo

Zavod Hrastovec - Trate, največja in najstarejša slovenska ustanova za "živčno in duševno bolne", kot so jo dolga leta imenovali in tako že z imenom zaznamovali njene stanovalce, vse bolj spreminja svojo zunanjo in notranjo podobo. Iz nekdanjega "doma za duševno defektne", ki so ga pred več kot pol stoletja ustanovili za zidovi mogočnega hrastovškega gradu ob cesti Maribor-Lenart in zatem prevzeli še grad na Tratah tik ob meji z Avstrijo, se razvija sodobna strokovno podprta socialnovarstvena ustanova za odrasle ljudi s posebnimi potrebami. Medtem ko gradova, v katerih je družba desetletja sramežljivo skrivala "svojo norost", postopno zapirajo (po načrtu naj bi do leta 2005 izpraznili grad na Tratah in pet let pozneje še v Hrastovcu), se zavod s svojo dejavnostjo vedno bolj odpira ter z ustanavljanjem razseljenih in bolj humanih bivalnih enot približuje okoljem, od koder so ljudje, ki potrebujejo njegovo strokovno pomoč.

Čeprav proces humanizacije zavoda ni od včeraj, saj so nekatere spremembe pričeli izvajati že pred leti, je postal najbolj dinamičen po letu 2001, ko je postal direktor hrastovške ustanove Josip Lukač, univerzitetni diplomirani organizator dela in socialni delavec, ki je poprej vodil Center za socialno delo v Lenartu.

Odpiranje in prenavljanje tovrstnih institucij sta iz Evrope prišli tudi v naš nacionalni program socialnega varstva do leta 2005, ki je naposled lani pripeljal v Hrastovec resornega ministra dr. Vlada Dimovskega, kar je bil sploh prvi obisk kakšnega ministra pri njih v samostojni Sloveniji. Hkrati so intenzivno sodelovali s stroko, zlasti s Fakulteto za socialno delo (FSD) v Ljubljani, katere dekan dr. Vito Flaker je minulo jesen postal vršilec dolžnosti strokovnega vodje zavoda. Ker je vse to potekalo pred očmi javnosti, so občutno demistificirali dejavnost ustanove in v njej živeče ljudi.

Porazna stigma zavoda?

Foto: Slavica Pičerkó Peklár

Josip Lukač: "Ta čas živi v prijaznejših oblikah 76 stanovalcev."

V oskrbi Zavoda Hrastovec - Trate je po besedah njegovega direktorja ta čas skupno 624 odraslih ljudi s posebnimi potrebami iz vse Slovenije. Število žensk in moških je približno enako, njihova povprečna starost je petdeset let. Dve tretjini jih je z motnjami v duševnem razvoju, ki so pri mnogih kombinirane s telesnimi okvarami in potrebujejo pomoč. Preostala tretjina jih ima težave z duševnim zdravjem. "Vendar pa nikoli ne bomo izvedeli, koliko so k njihovem sedanjemu stanju, poleg bolezni oziroma hendikepiranosti od prej, prispevali tudi institucionalni način življenja, stigma zavoda ter socialna izključenost in občutek osamljenosti oziroma razosebljanje."

Foto: Slavica Pičerkó Peklár

Grad Hrastovec - v njem bo učni, rehabilitacijski in rekreacijski center za Slovenijo in Evropo.

Prav zato v zavodu že nekaj časa opuščajo medicinski model in namesto njega uvajajo socialni model obravnavanja ljudi s posebnimi potrebami. Nekdanjim oskrbovancem oziroma varovancem, danes jim najraje pravijo kar stanovalci, ki so se zaradi svoje drugačnosti znašli v položaju drugorazrednih ljudi, želijo povrniti človeško dostojanstvo. Z upoštevanjem njihovih pravic, želja, interesov in potreb ter z razvijanjem zagovorništva in raznovrstnih oblik samopomoči bi jim radi omogočili, da bi v čimvečji možni meri sami upravljali svoje življenje. Po v preteklem letu sprejetem akcijskem načrtu uresničevanja nacionalnega programa socialnega varstva pa že poteka preoblikovanje zavoda, ki predvideva izselitev iz obeh gradov ter razvoj vrste alternativnih programov bivanja stanovalcev in drugih njim namenjenih storitev.

"Gradova zapiramo, ker v objektih brez ustreznih stopnišč, dvigal, sanitarij in še marsičesa, kar bi ljudje s posebnimi potrebami nujno potrebovali, ni mogoče zagotoviti dovolj kakovostnega bivanja," pojasnjuje Lukač, ki vidi možnost, da bi enoto na Tratah, kjer je bilo ob njegovem prihodu 180 stanovalcev, sedaj pa jih je le še 70, ukinili že v letu 2004. "To se bo zgodilo, če bo zgrajen varovani dom za 50 do 55 ljudi v Gornji Radgoni."

Nekoliko počasneje, predvidoma do konca desetletja, bo potekalo praznjenje gradu v Hrastovcu, v katerem ta čas prebiva okrog 150 stanovalcev. Skupno je sicer na tej lokaciji okrog 500 ljudi, saj jih približno 350 stanuje še v treh bivalnih objektih in v družinski hišici ob grajskem poslopju. Po preobrazbi zavoda, meni njegov direktor, bo v Hrastovcu, vendar ne več v graščini, le še 200 do 250 stanovalcev in jim bodo zaradi manjšega števila zagotavljali boljše bivalne razmere. Tukaj bodo še naprej zagotavljali nego in oskrbo kakšnim 25 težje prilagodljivim. Za stare, dementne in nepremične ljudi, katerih število narašča, bosta na voljo enota za dementne stanovalce in zdravstveno-negovalni dom. Del samostojnejših, a podpore potrebnih stanovalcev bo tudi na lokaciji v Hrastovcu lahko bival v enem izmed varovanih domov. Za pretežni del stanovalcev pa bodo poiskali nove in prijaznejše oblike bivanja v lokalnih skupnostih ter jim tako omogočili vračanje v normalno življenje, s čimer se bo zmanjšala njihova socialna izključenost.

Poslej prijaznejše bivanje

"Za ljudi, ki ne morejo samostojno živeti in nimajo možnosti bivanja pri svojcih, bomo poskrbeli z različnimi neinstitucionalnimi oblikami bivanja, ki bodo prirejene njihovim željam in sposobnostim," razlaga Lukač in pove, da živi ta čas v takšnih prijaznejših oblikah 76 stanovalcev. "Največ jih je v dislociranih bivalnih enotah, v katerih se učijo samostojnega življenja, te pa že delujejo v Mariboru, Slovenski Bistrici in Gornji Radgoni. V Žibercih imamo proizvodno in v Rožengruntu terapevtsko kmetijo. Nekaj stanovalcev prebiva v neodvisnih stanovanjih na Tratah in v Mariboru, nekaj pa jih je vključenih v skupnostne oblike skrbi pri nevladnih organizacijah ali pa so v družinski oskrbi, kar so pravzaprav najbolj individualizirane oblike bivanja."

V zavodu so prepričani, da večina ljudi s posebnimi potrebami ob ustrezni podpori ali pomoči lahko živi v eni izmed navedenih skupnostnih oblik, ki jih nameravajo še nadgraditi in širiti po Sloveniji. Za stanovalce s težjimi motnjami naj bi sicer to bili tudi skupinski domovi, v katerih želijo prav tako

poskrbeti za prijaznejše bivanje s pridihom domačnosti in družinskega življenja. Zamisel o gradnji varovanega doma v Gornji Radgoni - v Sloveniji naj bi jih zgradili vsaj šest - bodo uresničili skupaj s krajem in zainteresiranim soinvestitorjem. Za podoben projekt v bližnjem Lenartu - po sprejetem načrtu bi že lani morali pričeti gradnjo zdravstveno-negovalne enote za duševno in telesno hudo prizadete stanovalce, ki bi postala model za mrežo takih enot po vsej državi - pa menda še ninaočil pravi čas.

V sosednji Voličini, prav tako v lenarški občini, pa že gradijo novo pralnico, ki bo zadovoljevala potrebe zavoda (oprati morajo tri tone perila na dan) in nudila storitve za trg. "Nad pralnico, obratovati bo pričela letos, bo tudi bivalna enota za trinajst naših stanovalcev, v glavnem takih, ki bodo v njej delali in bodo za svoje delo plačani," je dejal Lukač in opozoril, da gre v nacionalnem programu socialnega varstva tudi za priznavanje pravice do dela in zaposlitve, do plačila za delo, do izobraževanja in za druge pravice, za katere so ljudje s posebnimi potrebami, ki so izstopili s trga dela, pogosto prikrajšani. "Zanje želimo ustanoviti invalidsko podjetje oziroma agencijo, ki bo skrbela za njihovo zaposlovanje in izobraževanje oz. reintegracijo v vsakdanje življenje."

Izziv za zaposlene in stroko

Vizija zavoda je, da bi center v Hrastovcu s svojimi strokovnimi ekipami in mobilnimi službami, z dnevnimi in kriznimi centri, s prehodnimi ustanovami (načrtujejo jih v Mariboru in Ljubljani) in številnimi drugimi projekti v prihodnje poskrbel za ljudi s posebnimi potrebami po vsej Sloveniji. "Predvidevamo, da bo do leta 2010 v naši oskrbi že okrog tisoč stanovalcev. Mnogi med njimi sploh ne bodo več prišli v Hrastovec, ampak bodo takoj napoteni v stanovanje, v družino ali katero drugo skupnostno obliko bivanja," napoveduje Lukač in ocenjuje, da je zavod organizacijsko in kadrovske sposoben v celoti zadovoljiti potrebe po tej dejavnosti v Sloveniji, nekatere storitve pa bi kupili na trgu. "Stanovalcem lahko zagotavljamo popolno oskrbo. Imamo tudi svojo ambulanto in lekarno, ki je ena največjih v tem delu Slovenije. Sodelujemo s štirimi splošnimi zdravniki, z zdravstvenima domovoma v Lenartu in Mariboru ter z bolnišnico. Imamo daleč najboljše usposobljeni tim, ki obvlada svoje delo brez prisilnih jopičev in mrežnih postelj, za kar smo bili že leta 2001 deležni pohvale Sveta Evrope."

Kljub temu je prenova zavoda izziv za vse zaposlene, ki porabijo denimo samo za plače 70 odstotkov od približno enajst milijonov evrov "težkega letnega budžeta". Od okrog 360 redno zaposlenih, tem pa preko javnih del in prostovoljnega dela pomaga še najmanj 40 ljudi, ima višjo ali visoko izobrazbo 70 delavcev. Največ jih je medicinske stroke, čeprav se z nenehnim izobraževanjem (šest jih je vključenih tudi v podiplomski študij) vedno bolj uveljavljajo znanja in poklici, ki jih zahtevajo nove vsebine in oblike dela.

"Izobraževalnim programom za zaposlene in stanovalce ter sodelovanju s stroko namenjamo v načrtih prenove izjemno pozornost. Naš zavod je učna baza za študente FSD in visoko šolo za socialno delo iz St. Poltna v Avstriji. Tukaj preverjajo in nabirajo znanje zaposleni iz drugih domov in bolnišnic ter dijaki in študentje vzgojiteljskih, zdravstvenih in drugih strokovnih šol. Pri nas poteka izobraževanje za poklic animatorja v javnem socialnovarstvenem zavodu. Sodelujemo pa tudi s šolami in ustanovami v tujini in si prizadevamo, da bi postali učni center za Slovenijo in Evropo."

Ob bazenu še savne in fitnes?

To je za direktorja zavoda eden izmed možnih odgovorov na vprašanje, kaj se bo dogajalo v gradovih, ko v njih ne bo več stanovalcev. Medtem ko bi grad na Tratah v sodelovanju z lokalnimi skupnostmi na levem in desnem bregu reke Mure vrnili kulturi, želijo, da bi hrastovška graščina ostala v njihovem upravljanju. "Če bo država naš projekt sprejela, bi v sodelovanju z lokalno skupnostjo grad napolnili z novimi vsebinami," pravi Lukač, ki ga skrbi, da bi objekta, katerih vzdrževanje ni bilo ravno poceni, pričela propadati. "V mojem mandatu smo obnovili ostrešje in v celoti prekrili severni del gradu v Hrastovcu. Skupno pa smo v zavodu v minulih dveh letih in pol namenili za naložbe 371 milijonov tolarjev (1.548.459 €), od tega 211 milijonov za investicijsko vzdrževanje in 160 milijonov za nakup osnovnih sredstev. Največ denarja smo porabili za izboljšanje življenjskega standarda stanovalcev in opremo, s katero povečujemo raven strokovnega dela v ustanovi."

Za prihodnost Hrastovca morebiti zelo pomembna naložba je novozgrajen pokriti bazen ob grajskem poslopu, ki že od septembra dalje poskusno razveseljuje stanovalce zavoda. "Predvsem njim je tudi namenjen. Če pa bi zmogljivosti povečali in dopolnili s savnami, fitnes centrom in še s čim ter poskrbeli za vrhunsko razvito fizioterapijo, bi v hrastovškem gradu in ob njem lahko preživljali krizo,

okrevali ali pa se samo rekreirali ljudje s posebnimi potrebami iz cele Evrope," razmišlja Lukač in dodaja, da je Hrastovec znan po dveh energijskih žilah, ki bi ju prav tako lahko vključili v to zanimivo ponudbo.

Čeprav vseh odgovorov še nimajo, so prepričani, da je pot prava. "Že zapiranje Trat pa bo pokazalo," je še opozoril Josip Lukač, "kako se bo na ta vprašanja odzvala družba. Nas bo sprejela odprto in z razumevanjem? Ali pa bo spet prevladal nesmiseln strah "normalnih" pred "nenormalnimi"?"

Mirč Pestiček